

יצחק הרשקוביץ

“ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל” מגמות ושינויים במנייני השבטים, בין במדבר לפנחס¹

מאמרי סוקר את ההבדלים בין מניין בני ישראל בפרשת במדבר לזה של פרשת פנחס. אני מוכיח שעל אף שהמעטפת החיצונית של המפקד נשארה זהה, פחות או יותר, הרי שבין המפקדים חלו שינויים מרחיקי לכת, בכל הנוגע לדינמיקה הבין-שבטית בתוך עם ישראל.

אני מצביע על כך שהשינויים ניתנים להבנה לאור בחינת המצב הדמוגרפי של כל שבט כמשקף את מעמדו הרוחני, לפי כמה מדדים (קירבה לקב"ה ולמשה עבדו, חפץ בירשת ארץ ישראל, ויתור על שררה שעשויה לנבוע מכח ירושה, ועוד).

היבטים נוספים שעולים במהלך המאמר הם היחס בין בני לאה, בני רחל ובני השפחות. הקריסה של בני לאה הבכורים לעומת בניה הצעירים, וכן העלייה המדהימה בקרב שבט מנשה.

אגב שטף המאמר מוסברות גם סוגיות נוספות העוסקות בשבטי ישראל. סיכומם של דברים: מטרת המאמר להאיר את הנתונים הסטטיסטיים ה"יבשים" של ספר במדבר, ולמצוא מכוחם תובנות אלהיות על סדרי ההנהגה של האומה, ועל הטוב והשפע בו זוכים ההולכים בדרכי ה' הישרות.

הקדמה

במאמר זה אבקש לעמוד על משמעויותיהם של מנייני שבטי ישראל המופיעים בתורה.² הנחת המוצא היא שמספרים אלו אינם מקריים, ולא נועדו רק לתאר את גודלם של השבטים, כל אחד לעומת משנהו. שכן, ידיעה מסוג זה אינה אלא נתון סטטיסטי יבש.

1 רבים עסקו בסוגיית מפקדי ספר במדבר, ומפקד ספר שמות, אך על פי רוב נגעו בשאלת היחס בין המפקד בשמות למפקד במדבר. כן דיברו על אודות הזהות הכללית בין המפקדים, אך ללא התייחסות פרטנית לשינויים הפנימיים במפקדים. ראה: ר"א סמט, "וכי אפשר שבשני המפקדים היו ישראל שווים?", עיונים בפרשות השבוע, ירושלים תשס"ב, עמ' 144-156; הנ"ל, "המפקדים – שיטת עיגול המספרים במפקדי בני ישראל", עיונים בפרשות השבוע סדרה שניה, ירושלים תשס"ד, עמ' 147-151; ע' פריש, "מפקד בני ישראל", דף שבועי מאת היחידה ללימודי יסוד, אוניברסיטת בר-אילן 603 (תשס"ה); ע' מרצבך, "מפקדי בני ישראל במדבר", הגיון, ה' (תשס"א), עמ' 97-104.

2 סתם הפניה במהלך המאמר הינה לספר במדבר.

יצחק הרשקוביץ

בתנ"ך נמצא בכמה מקומות איסור על מניית בני ישראל באופן ישיר,³ מה שמצביע על חשיבות המניין, והחובה לערוך אותו רק כמילוי הצו האלהי. לכן, כאשר מצווה הקב"ה על עריכת שני מפקדים, בשתי תקופות קוטביות במהלך המדבר, ראוי לבחון מה מטרתו של כל מפקד, ומה המטרה הכללית שלהם, הנלמדת מהשוואתם ובחינתם. הציווי הראשון פותח את ספר במדבר (א, א-ב):

וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר. שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם.

ציווי זה ניתן באחד לחדש השני (א' אייר) בשנה השנית, מעט יותר משנה אחר יציאת מצרים. הציווי השני מופיע בפרשת פנחס (כו, א-ב):

ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר בן אהרן הכהן לאמר. שאו את ראש כל עדת בני ישראל מבין עשרים שנה ומעלה לבית אבתם כל יצא צבא בישראל.

את תאריכו של ציווי זה נסיק מהקשרו, שכן הוא מתרחש בשטים, לאחר שזנו שם בני ישראל עם בנות מואב, והוא בשנה האחרונה לשהייה במדבר, בערבות מואב.

ומכאן שלפנינו שני מניינים של דורות שונים. המניין הראשון הוא זה של הדור היוצא ממצרים, טרם חטא המרגלים, והמניין השני הוא של הדור הנכנס לארץ, ככלות ארבעים שנות הנדודים, כהדגשת התורה בסיום המניין השני (כו, סד):

ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן אשר פקדו את בני ישראל במדבר סיני.

ומכאן, הציפיה שלנו לגלות את התהליכים הדמוגרפיים שחלו בעם ישראל, שינויים חיצוניים

3 שמות ל, יב: "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם". וכמוכן, ההשלכה הישירה מאיסור זה נמצאת אצל דוד המלך ע"ה, שמואל ב כד, א-ד: "ויסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה: ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מדין ועד באר שבע ופקדו את העם וידעתי את מספר העם: ויאמר יואב אל המלך ויוסף ה' אלהיך אל העם וכהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות ואדני המלך למה חפץ בדבר הזה: ויחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקד את העם את ישראל". ובהמשך (שם, ט-י): "ויתן יואב את מספר מיפקד העם אל המלך ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש חיל שלף חרב ואיש יהודה חמש מאות אלף איש. ויך לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה ה' העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד".

והעונש האלהי שאינו מאחר לבוא (שם, יא-טז): "ויקם דוד בבקר ודבר ה' היה אל גד הנביא חזה דוד לאמר: הלך ודברת אל דוד כה אמר ה' שלש אנכי נוטל עליך בחר לך אחת מהם ואעשה לך: ויבא גד אל דוד ויגד לו ויאמר לו התבוא לך שבע שנים רעב בארצך אם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך ואם היות שלשת ימים דבר בארצך עתה דע וראה מה אשיב שלחי דבר: ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפלה: ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד וימת מן העם מדין ועד באר שבע שבעים אלף איש: וישלח ידו המלאך ירושלם לשחתה וינחם ה' אל הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך ומלאך ה' היה עם גרן הארונה היבסי".

מגמות ושינויים במנייני השבטים

(מספר כללי של העם ומגמת השינוי) ושינויים פנימיים (סך נטילת החלק במניין השלם של כל שבט ושבת), והמגמות הנחשפות משינויים אלה. אולם, באופן מפתיע, השינוי החיצוני כמעט ואינו מורגש. במפקד הראשון (א, מד-מו⁴):

אלה הפקדים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל שנים עשר איש איש אחד לבית אבתיו היו. ויהיו כל פקודי בני ישראל לבית אבתם מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל. ויהיו כל הפקדים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים. (603,550)

ובמפקד השני (כו, נא):

אלה פקודי בני ישראל שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים. (601,730)

גם ביחס לפקודי הלוויים, שנמנו בשני המקרים בנפרד מהמניין הכולל, הדמיון גדול מאוד. במפקד הראשון (ג, לט):

כל פקודי הלויים אשר פקד משה ואהרן על פי ה' למשפחתם כל זכר מבין חדש ומעלה שנים ועשרים אלף. (22,000)

ובמפקד השני (כו, סב):

ויהיו פקדיהם שלשה ועשרים אלף כל זכר מבין חדש ומעלה כי לא התפקדו בתוך בני ישראל כי לא נתן להם נחלה בתוך בני ישראל. (23,000)

ביחס למפקד הכולל מדובר בסטייה זניחה, של פחות משליש האחוז (-0.3%) לאורך שלושים ותשע שנה! לעומתו, במפקד הלוויים יש עלייה מתונה של כ- 4.5% , שגם היא לא גדולה במיוחד. על היעדר השינוי הכללי כבר עמדו הפרשנים⁵, ולעת עתה לא נדון בו.

4 מניין מקביל או זהה למניין זה מצוי לפנינו בשמות ל, יא-טז, ותוצאותיו הכלליות של מניין בני ישראל, השוות לאלה שבמניין הראשון מספר במדבר (603,550) מתוארות שם לח, כו. נחלקו הפרשנים בריש ספר במדבר האם מדובר על אותו מניין, או שמא על מניין אחר בהפרש זמן קצר, שזכה לתוצאות זהות. מכל מקום, לענייננו אין הברל שכן המניין המתואר בשמות לא כלל בתוכו התפלגות שבטית, נושא מאמרנו כאן. הוא רק העניק סך כולל של בני ישראל, שלא השתנה בהרכבה גם כעבור ארבעים שנה. ראה רש"י במדבר א, א (דוגל בשלושה מניינים); עוד ראה רמב"ן שמות ל, יב וכן העמק דבר ריש ספר במדבר.

5 ראה לדוגמה ביאור רבינו בחיי, במדבר כו, נא (מהר"ל שיעור על עמ' קצא-קצב): "שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים – דע כי המספר הזה, גם אותו שבמדבר סיני שעלו: שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים, לא נכלל בו כל ישראל, כי אין להם סוף ותכלית, ולא ידענו מזה מספר כל ישראל, שהרי ישראל לא נמנו כאן וכאן אלא: מבין עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל, ובודאי היו בישראל באותם שהם מבין עשרים שנה ומעלה כמה זקנים וכמה חולים וחלושי הכח ואינם מן המניין, לפי שלא היו ראויין לצבא, ואינן בכלל יוצאי צבא. ואם כן מספר בני ישראל לא נזכר בכתובים בשום מקום ולא ידענוהו כלל, כי מעת שירדו למצרים בשבעים נפש נשתלחה הברכה בהם שעלו לששים רבוא שיצאו משם, הגברים לבד מטף. והם הם שקבלו התורה בחדש השלישי לצאתם, ונשתלחה הברכה בהם עוד בחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים שעלו לששים רבוא מבין עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא... והאמת שאין ישראל באין בגדר חשבון, ומעולם לא נודע מנינם בכל הדורות ולא נחקר מספרם על הכוון באחד מהזמנים, כי מי יוכל לספור מה שחדל לספור ואין לו מספר?".

המבנה הפנימי של שבטי ישראל

היעדר השינוי החיצוני בולט עוד יותר על רקע השינויים הפנימיים המהותיים. להבנה מעמיקה של שינויים אלה חשוב לעמוד על המרקם הפנימי של בני ישראל.

בני ישראל מורכבים משלוש חטיבות: בני לאה, בני רחל, והשלישית, אחת שהיא שתיים – בני השפחות. החל מימי יעקב אבינו, כבר צצים מנהיגים בולטים משתי הקבוצות הראשיות: ראובן ויהודה מבני לאה, ויוסף מבני רחל. גם שמעון ולוי, קרובים בגיל ובדעה, מגלים מנהיגות, שזוכה פעמיים לביקורת חריפה מצד יעקב עצמו.

לאורך גלות מצרים מאבד יוסף בן רחל את מנהיגותו, לה יועד בחלומותיו, לטובת שבט לוי, בן לאה. ואכן, השבט היחיד שממלא תפקיד משמעותי ביציאת ישראל ממצרים הוא שבט לוי. הדבר בא לידי ביטוי בכך שכל שלושת מנהיגי העם, משה, אהרן ומרים, כולם בני משפחה אחת, נצר ללוי. מכאן ולאורך כל תקופת המדבר מושל שבט לוי, בראשות משה רבינו, בכיפה. כל זאת לא בלי ערעורים פנימיים מפעם לפעם, עליהם נרחיב את הדיבור בהמשך.

יורשו של משה, יהושע, מחזיר עטרה ליושנה, ומקדם שוב את שבט אפרים, שזכה בככורת יוסף, ומנחיל לעם ישראל את ארצו. לאחריו, בריק של תקופת השופטים, יש פיזור, לכאורה, של מוצא המנהיג, ונראה שאין קשר מהותי בין שבט לזכות השליטה על עם ישראל (אף ששבט מנשה עומד בראש, עם ארבעה שופטים, ואחריו יהודה ואפרים, עם שניים לכל אחד, ככל הנראה). באופן מפתיע, השבט הראשון הזוכה למלוך בארץ על כל ישראל הוא צעיר הבנים, בנימן בן רחל, אבי שאול. אמנם מלכותו מתגלה עד מהרה כמלכות זמנית, ובמהרה חוזרת המלוכה לבני לאה, ובראשם שבט יהודה, אבי דוד. שבט יהודה טוען וזוכה בפעם הראשונה, אך הסופית והמוחלטת, לכתר המלכות וההנהגה על כלל ישראל.

אך גם כאן לא שקטו השמרים, ועם מות בנו של דוד, שלמה, חזרו בני אפרים לטעון למלוכה, והקימו את ממלכת ישראל. מכאן ואילך המלוכה הייתה מפוצלת, ועם ישראל לא זכה לכתר הנהגה אחד, אך בתי המלוכה נשארו מחד מבית דוד, שבט יהודה בן לאה, ומאידך מבני יוסף בן רחל, אפרים או מנשה.

עוד ראה שאלת ר"י אברבנאל (שאלה ד) בראש פרשת פנחס, במדבר פרק כה: "איך היה אפשרי שעם גדול כזה כל יוצאי מצרים בימים רבים קרוב לארבעים שנה לא נתוספו אלא מעט מזער?... והוא דבר זר ורחוק מאוד...". תשובה שונה משל רבנו בחיי מצינו ברברי ר"מ אלשיך, בפירושו לתורה במדבר כו, ב-ה (מהד' לב שמה עמ' קפב-קפג): "...גם שבעשרה מישראל יש שכינה ביניהם, אינו דומה השראתה כשהם מאה או אלף, כי כרובם תרבה זכותם. ועל דרך זה כל המספרים עולים במעלות, עד ששים רבוא... ועל כן אשריהם ישראל בהגיעם אל הסך ההוא. ועל כן, אשר שמחו ישראל בצאתם ממצרים כי היו ששים רבוא, היו מתעצבים אחר אשר סרו הנופלים בעגל, באומרם, אולי לא נשארונו הסך הנזכר. על כן צוה יתברך אז למנותם, למען ידעו ישראל כי עורם ששים רבוא כאשר בתחלה... ועל הדרך הזה פה אחרי מות עשרים וארבעה אלף, מלבד המתים על צרות ראשונות. אפשר ידאגו ישראל לאמר אולי נהרסו מהסך הנזכר אשר היה בהם, ואברו גדר השראת שכינה השורה על הסכום ההוא. על כן רצה הקב"ה למנותם, למען יראו וידעו כי עוד מספר ההוא בישראל...". מעניין שהאלשיך לא רק שאינו מקשה על הזהות בין המספרים, אלא אף מוצא בה את סיבת המניין!

מגמות ושינויים במנייני השבטים

על כן, ניתן לומר שחלק לא מבוטל מהמתחים הבין-שבטיים לאורך קורות התנ"ך מושפע ממוצא השבטים לפי אמותיהם. למעשה, גם בתוך כל אחת מהחטיבות הללו קיימים מתחים חריפים על כתר ההנהגה המקומי. בקרב בני לאה יש חיכוכים בין שבט לוי לשבט ראובן (דתן ואבירם, און בן פלת), עד שזה מפנה עורף, במידה רבה, לשבטי ישראל הנוחלים את הארץ.⁶ גם שבט שמעון נוטל חלק במאבקי כוח מול משה רבינו, בעת מעשי השטים.⁷ ואפילו בתוך שבט לוי עצמו לא נחות הרוחות, בעת שקמים מערערים על סמכותם החוקית, מבחינת ירושה וייחוס, של אהרן ומשה. למאבק זה נסחפים גם, כאמור, בני ראובן. בתחילת ספר שופטים⁸ מתגלה ברית מעניינת בין בני שמעון ליהודה, שמעידה על מצבו הקשה של שבט שמעון, בהמשך למגמה שעליה נצביע כאן. גם אצל בני רחל מתנהל מאבק נצחי בין אפרים ומנשה על כתר הבכורה של שבט יוסף.⁹

מדדי עוצמה

לאחר סקירה זו, נוכל לשוב ולהתבונן באילו מדדים יוכל כל שבט להתבלט, ולזכות בעמדה גבוהה יותר ביחס לאחיו, כפי שהדברים באים לידי ביטוי בתורה, ובתנ"ך כולו:

1. גודלו המספרי של השבט.
2. מיקומו בעת המסעות ובעת החניות.
3. תפקידו (ראש דגל או נספח לו).
4. מקום נחלתו בארץ.
5. בני השבט כמנהיגי העם כולו.
6. הסדר בו מופיע השבט כאשר נמנים כל השבטים ברשימה טורית.

במאמר זה אתייחס בעיקר למדד הראשון והשלישי, הגודל והתפקיד. מפאת קוצר היריעה לא נתייחס כאן במישרין לענייני הנחלה, הסדר וההנהגה.¹⁰

6 זו הערה פרשנית, אך כמדומני שאכן ניתן לראות את הדחת ראובן מבכורתו כבעלת חלק משמעותי בנטישתו את נחלת הארץ. בהמשך אתייחס לעניין ביתר הרחבה.

7 במדבר כה, יד. בהמשך יובאו מדרשי חז"ל התומכים ומעצימים את החיכוך האחרון.

8 שופטים א, ג.

9 קשה להתעלם מהחיכוכים הניכרים לעין בימי השופטים בפרשיות גרעון ויפתח, בני מנשה, מול בני אפרים. וכן בהתמרמרותם של בני יוסף כלפי יהושע בן שבטם, על הנחלה המשותפת הצרה, ודרישתם לשטחים גדולים ונפרדים, ראה יהושע יז, יד ואילך. גם נקמנותו של יהוא מול בית עמרי תלויה בדבר, ועוד רבים.

10 בהקשר הנחלתי כמדומני שבמצב הגיאוגרפי של השבט ביחס לליבת האומה, מקום הבחירה, ירושלים, יש משום שיקוף של מעמדו הרוחני. ירושלים מוקפת משני עבריה בשני השבטים היחידים שזכו במלוכה חוקית מאת ה', ומכאן שהיו הראויים להנהגה והנאמנים ביותר מכל השבטים (שקלול שני המדרים, לא כל אחד בנפרד), ולא לחינם יש כאן ייצוג לבני לאה (יהודה) ולבני רחל (בנימן). כל הטוענים האחרים לכתרי ההנהגה, שבטי ראובן, שמעון ולוי, מבני לאה, המבוגרים מיהודה בגיל, ושבט יוסף על שני מטותיו, אפרים ומנשה, אינם

יצחק הרשקוביץ

כנספח למדרד הראשון, לגודלו המספרי של השבט, ראוי לציין לא רק את הגודל הנוכחי, אלא גם את **המגמה** הדמוגרפית בה מצוי השבט.

גודלו של השבט אינו רק מדד לקצב ההתרחבות שלו. יש בתיאור העוצמה המספרית בעם ישראל משום משמעות רוחנית עמוקה, והברכה על ריבוי הצאצאים מעטרת כל קילוס לו זוכים אבותינו מאת ה'.

ומכאן – עוצמה מספרית אינה ביטוי למעמד פוליטי גרידא, אלא יש בה במידת מה גם מדד רוחני. כמוה גם שאר המדדים. מיקום הנחלה של כל שבט ראוי שיימדד לאור קרבתו ללב האומה, למקום בו בחר ה', לרוח ה' הנוססת שם. וכן ריחוקו ממנה, להבדיל. כך גם גדולי השבט שנבחרים להנהגה, מספרם ומעלתם. ובוודאי התפקיד שמוטל על השבט ככלל, ומיקומו בסדר המסעות. כל אלה אמורים להעניק למתבונן מציאי מקיף של מדדים, ולצייר תמונה רוחנית כללית על כל שבט ושבט.

מנייני השבטים – תוכן וסדר

להלן פירוט מנייני השבטים. בטבלה זו הובאו השבטים לפי **גודלם המספרי**. בצד מניין כל שבט בפרשת פנחס הובא השינוי במספרים ובאחוזים לעומת המניין הקודם (האחוזים מבטאים את גודל השינוי מול סך המניין הקודם):

פרשת במדבר (א, א-מו)	פרשת פנחס (כו, ב-נא)
1. יהודה – 74,600	1. יהודה – 76,500 (+1900; +2.5%)
2. דן – 62,700	2. דן – 64,400 (+1700; +2.7%)
3. שמעון – 59,300	3. יששכר – 64,300 (+9900; +18.2%)

נמצאים במעגל הראשון של הקירבה לירושלים. הנידה ביותר הוא שבט ראובן, שבחר, וקיבל אישור לכך, להפריד מעל נחלת ה'. לוי אינו זוכה בנחלה כלל בארץ (מתוך מימוש של תפקיד רוחני. אך פיזורו השבטי מתגלה בין השאר כהד לקללת יעקב, כמובא אצל רבים מפרשנינו), וגם שמעון זוכה לנחלה מצומצמת וכת חסות של יהודה, אחיו הצעיר. אפרים ומנשה יושבים בגב ההר, אכן לב האומה, אך במעגל השני. נראה שמחד יש להם מקום חשוב בנחלת הארץ, ואכן מקומם הוא ודאי העמדה השנייה בחשיבותה בכל הארץ ממגוון שיקולים והיבטים, אך מאידך, מרידתם הבוטה בהמשך מבהירה קצת את הריחוק ממקום המלוכה הלגיטימי. מעגל רחוק יותר הוא של בני לאה הנותרים, יששכר וחובלן, ושל שבט דן, בשפלת החוף. על בני לאה אין להכביר מילים, שכן צפוי היה שיקבלו נחלה קרובה מזו של בני השפחות, אך שבט דן מתגלה פה באור ייחודי ביותר מול שאר בני השפחות. מעמד מקביל הוא נושא גם מבחינת גודלו, קרוב לזה של יהודה, כפי שיובא לקמן, וגם מעמדו כראש דגל בני השפחות. אולם, עם התנהגותו הבעייתית בפרשת פסל מיכה, נראה ששבט דן עצמו מחפש מקום רחוק ממוקד הקדושה בלב הארץ, ובוחר בנחלה רחוקה מכולם, בסוף אצבע הגליל. בדומה לראובן, הוא דוחה עצמו ממוקד ההארה הרוחנית של הארץ. בני השפחות סוגרים את המעגל הגיאוגרפי בנחלת הצפון, שהייתה בעייתית לאורך כל השנים בגלל המגע האינטנסיבי שלה עם העמים הכנעניים, והשחיקה הדתית שהתעצמה בגלל מעשי הנבלה של ירבעם וממשיכיו. מובן שגם השפעתם על מרכזי האומה מבחינה רוחנית ולאומית הייתה פחותה. גם שבט גד, בכור שפחת לאה, דחה עצמו, והלך עם ראובן לעבר הירדן, במקום לנחול עם אחיו בני השפחות.

מגמות ושינויים במנייני השבטים

4. זבולן — 60,500 (+3,100; +5.4%)	4. זבולן — 57,400
5. אשר — 53,400 (+11,900; +28.7%)	5. יששכר — 54,400
6. מנשה — 52,700 (+20,500; +63.7%)	6. נפתלי — 53,400
7. בנימן — 45,600 (+10,200; +28.8%)	7. ראובן — 46,500
8. נפתלי — 45,400 (-8,000; -15%)	8. גד — 45,650
9. ראובן — 43,730 (-2,770; -6%)	9. אשר — 41,500
10. גד — 40,500 (-5,150; -11.3%)	10. אפרים — 40,500
11. אפרים — 32,500 (-8,000; -19.7%)	11. בנימן — 35,400
12. שמעון — 22,200 (-37,100; -62.6%)	12. מנשה — 32,200
סה"כ — 601,730 (-1,820; -0.3%)	סה"כ — 603,550

ישנם בטבלה כמה שינויים ראויים לציון:

ראשית, נסיגתו המדהימה והלא מוסכרת של שבט שמעון. מהמקום השלישי, עם 59,300 איש, הם מאבדים ל-37,100 איש, ומתרסקים ל-22,200 (מספר מעניין מצד עצמו, לא רחוק ממספר הלויים, וממספר הבכורות)!

כמו כן, ראוי לשים לב לכך ששבט אפרים נסוג ממעמד הבכורה שלו בקרב בני רחל מבחינה מספרית. בהקשר זה יש להתבונן בעלייה המרשימה במספרם של בני שבט מנשה — זינוק של שישה מקומות, ותוספת של למעלה מ-20,000 ראש!

שאר השבטים העולים, לפי קצב עלייתם בסדר יורד הם: בנימן, אשר, יששכר, זבולן, דן ויהודה.

לעומתם, בקרב היורדים, בנוסף לשמעון, נמצא את: אפרים, נפתלי, גד וראובן.

נציג את סדר לידתם של השבטים ונגלה משמעות רבה בהבחנת המגמות:

בני לאה: ראובן, שמעון, יהודה, יששכר, זבולן.

בני רחל: אפרים, מנשה ובנימן.

בני בלהה (שפחת רחל): דן, נפתלי.

בני זלפה (שפחת לאה): גד, אשר.

בכל אחת מהחטיבות הללו מצויה מגמה כפולה. אצל בני לאה, הבכורות ראובן ושמעון יורדים, וכנגדם הצעירים, יהודה, יששכר וזבולן עולים. כך גם אצל בני רחל. אפרים, שהיה אמנם צעיר, אך זכה לבכורת יוסף מכוח ברכת יעקב יורד, וכנגדו עולים מנשה (שנדחה מהבכורה) ובנימן. גם אצל בני זלפה שפחת לאה, גד הבכור יורד, ואשר עולה. רק אצל בני בלהה שפחת רחל התופעה הפוכה, שכן שם דן עולה, ואילו נפתלי יורד. נראה שיש כאן מגמה ברורה של שחיקה במעמדם של הבכורות, לטובת אחיהם הצעירים מהם. שחיקה זו מעידה, אולי, על דחיית רעיון הבכורה כעדות, אות או סימן לראויות לשאת בהנהגה, ולכשרון או קירבה לה'.

הדבר בולט בקרב מנהיגי ישראל התנ"כיים לאורך דורות רבים, החל מיצחק, צעיר אברהם; יעקב; יהודה או יוסף, מול ראובן; משה; גדעון; יפתח; שאול (ממשפחה צעירה בצעיר שבטי

יצחק הרשקוביץ

ישראל; דוד; שלמה; ועוד.

רק שבט דן, שאינו מגלה שאיפות הנהגתיות ואינו מערער על נטילת בכורתו, ממשיך להתעלות. דן הוא בכור בני השפחות, ואין ספק שמעמדו מקביל לזה של יהודה.¹¹
בטבלה הבאה יובא סדר השבטים במניין:

פנחס	במדבר
ראובן	ראובן
שמעון	שמעון
גד	גד
יהודה	יהודה
יששכר	יששכר
זבולן	זבולן
מנשה	אפרים
אפרים	מנשה
בנימן	בנימן
דן	דן
אשר	אשר
נפתלי	נפתלי

11 שבט דן הוא ראש הדגל המאסף, המקביל לשבט יהודה, ראש הדגל המוביל. הצמדה מעניינת נוספת בין שבט זה ליהודה מצויה בחיבור בין בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן. הוא גם מתגלה כמאסף בעת נחלת השבטים, כאשר נחלתו עולה אחרונה בגורל (יהושע יט, מ), בניגוד מעניין ליהודה, שעולה ראשונה בגורל (שם טו, א).

הערה נוספת בהקשר זה, על דרך אפשר, היא לבחון את מקום נחלתו של יהודה כממשיך תפקידו במדבר. אחר שבני דן מחליטים לעזוב את שפלת החוף, ולתור להם מקום רחב ידיים יותר, הם עולים צפונה, לדן. עם מעברם מתגלה שוב יחס של קיצוניות הפכית בין נחלת יהודה לזו של דן. זאת בדומה למדבר, שם יהודה היה המוליך, בצד מזרח, ודן היה מאסף לכל צבאות ישראל, במערב. אלא שכעת הציר החדש של מיקומם הוא דרום-צפון, ולא מזרח-מערב. עוד יש להעיר, שאף שראובן לא נחל בתוך הארץ, אך אם נעתיק את מיקום הדגלים במדבר לתוך מפת הנחלה, הייתה צריכה להתקבל התמונה הבאה: יהודה בדרום, ראובן במערב, אפרים במזרח ודן בצפון. ואכן, אחר המעבר של בני שבט דן צפונה, ממלאים שלושת השבטים, לבר מראובן, את תפקידם. אפרים הוא האחראי על בקעת הירדן, ועל איזור יריחו בפרט, כמשתקף מנחלתו בספר יהושע פרק טז, וכן משופטים ג, כז (אצל אהוד); ז, כד (עם גדעון); ומתחילת פרק יב (עם יפתח). איזור זה הוא המזרחי ביותר בארץ ישראל המערבית.

לפיכך, לולא דמסתפינא הייתי אומר שלו היה שבט ראובן בוחר לנחול בארץ, הייתה צריכה להיות נחלתו ממוקמת באיזור נחלת דן הקדומה, בגבול המערבי של הארץ, על חוף הים הדרומי. ואולי אף היה משתלט צפונה יותר. ראייה קלושה לכך ניתן לתלות בעובדה שנחלה זו מעולם לא מומשה במלואה, עד ימי דוד המלך. שכן בתחילת הירושה לא הצליח שבט דן לרדת אל החוף ולנחול באופן מלא, ובכלל היה איזור החוף פרוץ ונגוע בשבטים כנעניים, שהדירו את ישראל ממקומם. ראה שופטים א, לד.

איזור אחר שלא זכה לנחלה מאת בני ישראל באופן בולט הוא החוף הצפוני של הארץ, שהיה אמור להיות נחלת אשר, מבני השפחות, כפי שעולה מפרק א בשופטים (לא-לב): "אשר לא הוריש את ישיבי עכו ואת יושבי צידון ואת אחלב ואת אכזיב ואת חלֶבָה ואת אפיק ואת רחב: וישב האשרי בקרב הכנעני ישיבי הארץ כי לא הורישו". שלוש ערי הנמל החשובות של החוף הצפוני: עכו, אכזיב וצידון, לא נפלו בפועל בירושת אשר. גם כאן שמא אפשר להעריך שזוהי נחלת גד הפוטנציאלית, שהיה נחל קרוב לוודאי עם בני השפחות באיזור הצפון, ובמיוחד במערבו, בהתאם לדגל ראובן! ולא יצאו דברינו מגדר אפשר.

מגמות ושינויים במנייני השבטים

רק שינוי אחד מעיב על החזרה המדויקת: החלפת אפרים במנשה. החלפה זו מתאימה היטב לשינוי המשמעותי בגודלם של שני שבטים אלה. מנשה מזנק בקצב הגדול ביותר מכל שבטי ישראל (יותר משישים אחוז), ואילו אפרים מתכווץ בחדות, בכעשרים אחוז (השני מתחתית הרשימה, בגודל ובמגמה).

סדר השבטים כאן משקף את החלוקה לדגלים. דגל מחנה ראובן (ראובן, שמעון, גד) פותח את רשימת השבטים, אף שבמסעות הוא נוסע שני.¹² לאחרי דגל מחנה יהודה (יהודה, יששכר, זבולון), הראשון בסדר המסעות.¹³ לאחרי דגל מחנה אפרים (אפרים, מנשה, בנימן), ולבסוף דגל מחנה דן (דן, אשר, נפתלי), כסדרם. אם כן, חשוב לעמוד על מיקומם של דגל מחנה ראובן ודגל מחנה יהודה, שהוחלפו כאן.

נראה שהמניין השבטי הוא על פי גילם של הבנים בתוך כל משפחה, ובני לאה נמנים ראשונים, אחריהם בני רחל, ואחריהם בני השפחות. רק שבט גד בולט כחריג, ונמנה עם בני לאה הראשונים, וזה בגלל שזכה, עם פרישת שבט לוי ממנייני בני ישראל, למלא את מקומו בדגל מחנה ראובן.

שינויים

כעת נבוא לדון בענייני המניין עצמו, ועל ידי כך נחשוף מספר מגמות דמוגרפיות חשובות.

הדיון ייעשה בשלושה מישורים:

1. חלוקת השבטים לפי אמותיהם.
2. חלוקת השבטים לדגליהם.
3. חלוקת השבטים לפרטים, ביחס לשבטים נבחרים.

חלוקת השבטים לפי אמותיהם

זהו סדר לידתם של בני האמהות:

לאה: ראובן, שמעון, (לוי), יהודה, יששכר, זבולון

בלהה (שפחת רחל): דן, נפתלי.

זלפה (שפחת לאה): גד, אשר.

רחל: מנשה ואפרים, בנימן.

במניין הראשון נשמרת ההיררכיה בין בני השפחות, וגודלם הכמותי מתאים לגילם של אבותיהם: דן, נפתלי, גד, אשר.

תופעה דומה ניתן למצוא ביחס למנייני בני האמהות. במניין הראשון עומדים בראש, באופן מובהק, כל בני לאה בסדר הבא: יהודה, (דן), שמעון, זבולון, יששכר, (נפתלי), ראובן. רק לאחריהם מופיעים בני רחל: אפרים בנימן ומנשה. יש לשים לב שבניה של רחל מופיעים

12. ראה ב, י.

13. ב, ב.

יצחק הרשקוביץ

במניין הראשון בסוף הרשימה כולה, **אף לאחר כל בני השפחות**. אמנם, מיקום זה יכול להיות מוצדק משני נימוקים:

1. אפרים ומנשה אינם שני שבטים ממש, אלא שבט אחד בלבד. ולכן גודלם קטן יותר.
2. אחרי הכל, בני יוסף הם צעירי הבנים (חסר להם דור שלם מול שאר השבטים, שכן הם בני יוסף), ואין פליאה גדולה כל כך על גודלם. אולם, השוואת המניינים תגלה שגם חלו שינויים.

מניין ראשון:

סה"כ בני לאה – 292,200 איש (48.41%). ראה זה פלא, שסך זה דומה למה שהיינו מצפים ממי שילדה שישה בנים מתוך שנים עשר (50%). והרי, שבט לוי אינו במניין, ובני לאה "איבדו" מקום ברשימה לטובת בני רחל (ולפי חשבון של חמישה בנים היו צריכים להיות רק 41.67%). סה"כ בני רחל – 108,100 איש (17.91%). סך זה קרוב יותר למה שהיינו מצפים משני בנים מתוך שנים עשר (16.67%) מאשר משלושה בנים (25%)! אם כן נראה שלא הייתה להוספת שבט אחד לבני רחל השפעה משמעותית על מניינם.

סה"כ בני השפחות – 203,250 איש (33.67%). סך זה דומה מאוד למה שהיו צריכים לקבל מבחינת מעמדם המספרי בתוך בני יעקב, ארבעה משנים עשר (33.33%).

במניין השני נטרפו הקלפים, כאשר בקרב בני האמהות מופיעים לפי סדר הגודל: יהודה, יששכר וזבולן, לאחר מכן מובלעת של מנשה ובנימן, אחריהם שבט ראובן, אפרים, ומסיימים, כמובן בשמעון.

סה"כ בני לאה – 267,230 איש (44.41%).

סה"כ בני רחל – 130,800 איש (21.74%).

סה"כ בני השפחות – 203,700 איש (33.85%).

ההבדלים הם קלים בסך הכל, ומשקפים עלייה של ארבעה אחוזים בלבד בחלקם של בני רחל, שבאה כולה על חשבון ירידה דומה אצל בני לאה. עלייה זו מורה על מגמה של קבלת המקום הנוסף של השבט השלישי לבני רחל (לפחות באופן חלקי), במקום הבן השישי לבני לאה, כפי שהראינו קודם.

חלוקת השבטים לדגליהם

ביחס לדגלי המחנות העניין סבוך יותר:

דגל מחנה יהודה: יהודה, יששכר, זבולן.

במניין הראשון מונים הללו 186,400, שהם 30.88% מכלל המפקד. מה שמצביע בבירור על מעמדם הבכיר והראשון. במניין השני עובדה זו **מתחזקת** לנוכח 201,300 פקודיהם, שהם 33.45% מכלל הנפקדים, למעלה משליש מבוגרי בני ישראל. המחנה הראשון, מחנה יהודה, התמקם

מגמות ושינויים במנייני השבטים

במניין השני כולו בין המספרים 1-4 (4,3,1). במניין הראשון היה מצוי במקומות 1,4,5.

לעומת זאת, **דגל מחנה ראובן**, הכולל את ראובן, שמעון וגד, חווה קריסה קשה מבחינה מספרית ומבחינת חלקם היחסי בכלל בני ישראל. ממניין של 151,450 איש בתחילת המסעות, שהם קצת יותר מרבע מכלל בני ישראל (25.09%), ומכאן שמעט יותר מחלקם המינימלי הראוי, יורד דגל מחנה ראובן ל-106,430 פקודים במניין השני בלבד! גם חלקם היחסי קטן באופן ניכר, והועמד על 17.69% בלבד!

סיכום קצר של שני דגלים אלה יעלה, **שאף על פי שלא מצאנו אצל בני לאה נסיגה כל כך משמעותית מבחינה מספרית ויחסית, מכל מקום, חלקו של דגל מחנה ראובן כורסם לחלוטין** (נסיגה של כשבעה אחוזים וחצי בחלקו היחסי בכלל ישראל). על חשבוננו נתעלו דגל מחנה יהודה (עלייה של כשלושה אחוזים) ודגל מחנה אפרים (עלייה של כארבעה אחוזים), כפי שיבואר לקמן. כל מחנהו של ראובן, הלא הוא המחנה השני בסדרו, מנוי ממספר 9 ומטה (9,10,12)! לשם השוואה, במניין הראשון היו מצויים בני דגל מחנה ראובן במקומות: 3,7,8. קשה גם להתעלם מהעובדה הקשה ששלושת בני דגל זה לא זכו לקבל נחלה ממשית בארץ ישראל. ראובן וגד דחו עצמם מן הנחלה, ושמעון זכה לנחלת חסות, בתוך נחלת יהודה, ותלויה בו.

דגל מחנה אפרים, זוכה, בדומה לדגל מחנה יהודה, לעלייה קטנה, אך משמעותית. שבטיו: אפרים, מנשה ובנימן, עלו מבחינה מספרית בכדי 22,700 פקודים (מ-108,100 ל-130,800), ומבחינה יחסית הגיעו ל-21.74% (לעומת 17.91% במניין הקודם). בעלייה זו משנה דגל מחנה אפרים את מעמדו מהקטן שבדגלים, לשלישי בלבד. זאת, כמוכן, על חשבון דגלו של ראובן! ברקע הדברים מהדהדת ברכת יעקב אבינו ע"ה: "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי" (בראשית מח, ה). שכן שבטי אפרים, מנשה ובנימן, דגל מחנה אפרים, עומדים כאן במקום ראובן, שמעון וגד, ומבטאים מהפך בהיררכיה בין בכורות יעקב לבני יוסף. ובמילים אחרות, ראובן ושמעון נדחים לתחתית הרשימה של בני יעקב, אפילו אחרי בני השפחות! במניין הקודם אפשר היה לתלות את מקומם של בני רחל שם בשני נימוקים (עיין לעיל), אך אלה אינם תקפים מבחינת ראובן ושמעון, ומוכיחים שמיעוטם אינו דבר של מה בכך. כעת תופסים בני דגל מחנה אפרים את המקומות: 6,7,11. זאת מול מקומותיהם הנמוכים במניין הראשון: 10,11,12.

לאור השינויים בדגל מחנה ראובן ודגל מחנה אפרים מן הראוי להעיר גם על מיעוטם של בני שבט לוי, המונים במניין השני 23,000 בלבד, עלייה מתונה לעומת 22,000 במניין הקודם. עלייה זו איפשרה להם יתרון דל על אחיהם הצמודים – בני שבט שמעון. וכך, הם אינם סוגרים את רשימת בני יעקב מבחינת גודל זרעם, אלא מצויים במקום אחד לפני האחרון.¹⁴

14 ראה דברי רמב"ן (במדבר ג, טו; מתוך חומש תורת חיים, מהד' מוסד הרב קוק, עמ' טז), שאינו מוצא בעלייתם ברכה גדולה, והעיר על מספרם המועט של בני שבט לוי: "אבל שבט לוי היו פרים ורבים כדרך כל הארץ, ולא

יצחק הרשקוביץ

שלושת האחים הגדולים של יהודה, הלא הם: ראובן, שמעון ולוי, כמעט סוגרים את טבלת הפקודים של בני ישראל (תופסים שלושה מחמשת המקומות האחרונים בטבלת שלושה עשר בנים, כולל לוי, אפרים ומנשה). להמחשה ברורה של השחיקה המתמדת הזו ניתן להציג טבלה של שלושת מוקדי הכוח הפוטנציאליים להנהגה: יהודה, בני יוסף ושלושת בניו הגדולים של יעקב (ראובן, שמעון ולוי).

יהודה	אפרים ומנשה	ראובן, שמעון ולוי	
74,600	72,700	127,800	מפקד ראשון
76,500 (+1900)	85,200 (+12,500)	88,930 (-38,870)	מפקד שני

ניתוח זה מאפשר לנו לשים לב לנקודה מרתקת: **כל שלושת בניה הראשונים של לאה נדחו לגמרי מהשלטון וההיררכיה**. ראובן הודח מבכורתו, שמעון מתפורר לגמרי, והופך להיות הקטן שבשבטים, בן חסות לשבט יהודה. ושבט לוי, שאמנם זכה לכהונה ולוייה, אינו נוחל בארץ, ואינו נמנה עם יתר השבטים.

מעניין שכל זה קורה לאחר מספר פרקים בהם קראנו על נפילתם של שלושת השבטים הללו דווקא: שבט ראובן מעורב מאוד בעסקי קרח, עד כדי כך שבמניין השני התורה דאגה לצרף לבני ראובן עניין זה.

שבט שמעון נחשף בקלונו בכמדבר פרק כה, כאשר נשיאו מבזה את משה, ובוועל את המדיינית לעיני כל העדה, וכך מכה המגפה בעם (ועל ידי כך הסבירו חז"ל את הירידה התלולה במספרם של בני שמעון – הם אלה שנפגעו בעיקר במגפה).

ולבסוף, גם שבט לוי תורם משל עצמו במעמד קרח, כאשר משה רבינו שב ומדגיש את מעורבותם השלילית של בני לוי בפרשה (טז, ז-י):

ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת לפני ה' מחר והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש רב לכם בני לוי: ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי: המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבד את עבדת משכן ה' ולעמד לפני העדה לשרתם: ויקרב אתך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהנה.

למעשה, מחנה ראובן הוא המחנה היחיד שבו כל השבטים פחתו ממספרם במניין הראשון, ובסה"כ נעדרים למחנה ראובן: 45,020 איש!

עלו למעלה כשאר השבטים. ואולי היה זה מכעס הזקן עליהם, כי שמעון שהוא עכשיו מרובה באוכלוסין נתמעט בכניסתו לארץ לעשרים ושנים אלף, ולוי שהוא שבט חסידיו לא נתמעט במגפה". כלומר, ואף שלא נתמעט במגפה, מכל מקום מעולם לא זכה לריבוי אוכלוסין כמו זה של שבט שמעון במניין הראשון.

מגמות ושינויים במנייני השבטים

דגל מחנה דן: דן, אשר, נפתלי. עלייתו של מחנה זה מתונה, מ-157,600 איש (26.11%) ל-163,200 במניין השני (27.12%). הוא נשאר המחנה השני בגודלו, אך מיקומם של שבטיו אינו מוצג כמקבץ בטבלה, אלא התערבב עם השבטים האחרים, בדומה לדגל מחנה אפרים, בני רחל, שהתפצלו גם הם והתערבבו בשבטים. במניין הראשון תפסו שבטיו את המקומות: 9,6,2. וכעת הם נמצאים במקומות: 8,5,2.

לסיכום: המחנה הראשון, דגל יהודה, תפס את הבכורה מבחינת מניין. המחנה השני, מחנה ראובן, איבד את בכורתו הסיפורית, שבזכותה נמנה בראשם של שני המניינים. פתיחה זו נראית במניין השני אירונית ביותר, לאור דירוגו הנמוך מבין כל הדגלים. שני הדגלים הנותרים, בני רחל ובני השפחות נמצאים בתווך, וזוכים לעלייה מתונה. ולמעשה: רק דגל מחנה ראובן נמצא במגמת ירידה תלולה, בעוד שאר הדגלים מצויים בעלייה מתונה, מה שמעיד על נאמנותם העקרונית להנהגת ה', וקבלת מרותו ית'.

חלוקת השבטים לפרטיהם

לאחר שעמדנו על המגמות הכלליות של חטיבות השבטים, ראוי שנעמוד על המעלות והמורדות של חלק מהשבטים בנפרד.¹⁵

ראובן (-2,770) – שבט ראובן מערער על מנהיגותו של משה רבינו ביחד עם מרידת קרח ועדתו (במדבר טז, א). אמנם, במקרא מובא רק ייחוסם של דתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת, בני ראובן. אך עיון ברשימה זו יגלה שמול שלושה (!) נציגים משבט ראובן, עולה משבט לוי רק נציג אחד (קרח). ומכאן, שליחוס לשבט ראובן משקל רב במרידה נגד משה.¹⁶ כמו כן, בפרק כו, ט-יא, בעת המפקד השני, טורחת התורה לנכס את מרידת קרח לשבט ראובן, ולמעט את חלקו של קרח (על ידי כך שמשפחתו לא מתה, וכן שהוקדמו לקרח פעמיים)

15 ראה פירושו ר"י אברבנאל במדבר כו, שהעיר גם הוא על חלק ממה שנכתוב כאן.
16 רש"י על אתר מביא מדרש תנחומא (ורשא) קרח סימן ד, שמעלה נימה אחרת, לפיה נגררו בני ראובן בעקבות שכנות עם קרח: "ודתן ואבירם", מכאן אמרו חז"ל: אוי לרשע אוי לשכנו. שהרי דתן ואבירם נאבדו במחלוקתו של קרח, לפי שהיו שכנים לקרח, שהיה שרוי בדרום דכתיב 'משפחות בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה'. דגלו של ראובן סמוך להם, שנאמר 'דגל מחנה ראובן תימנה', ונשתתפו עמהם. אבל דגלו של יהודה, ודגלו של יששכר וזבולן, שהיו שרויים במזרח, שנאמר 'והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה', וכתב 'ועליו מטה יששכר', והיו שכנים למשה ואהרן ובניו, דכתיב 'והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו', לפי שהיו אלו סמוכין לתורה, לפיכך זכו להיות בני תורה". אמנם, לפי דברינו עד כה, אין פלא שהמדרש מצמיד את קרח, שהיה בכור וטען להנהגה ושררה במקום משה ואהרן, יחד עם בני ראובן, שתסכולם דומה. וגם אין פלא שמוצמדים שבטי יהודה, יששכר וזבולן הלויאליים, שאינם בכורים מבטן, ומקבלים את דבר ה' ושליחותו, יחד עם משה, אהרן ובניו.

ואכן, מעיר ראב"ע במדבר טז, א (מתוך חומש תורת חיים, מהד' מוסד הרב קוק, עמ' קלה) כדברים האלה: "והלויים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו. וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף, אולי חשדוהו בעבור יהושע משרתו. גם קרח בכור היה... ואלה נשיאי העדה היו בכורים...".

יצחק הרשקוביץ

ומכניסה את מות דתן ואבירם וחבר מרעיהם בתוך רשימת הייחוס של ראובן:

ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא **דתן ואבירם** קריאי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן **בעדת קרח** בהצתם על ה'. ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס. ובני קרח לא מתו.

וכך פירש וקבע ראב"ע (כו, יא):¹⁷

והזכיר הכתוב "ובני קרח" עם בני ראובן, בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו. **והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח.**

לכל אלה יש לצרף קישור קלוש של שבט ראובן לארץ ישראל, שאמנם טרם נתגלה באופן מעשי, אלא רק לקמן בפרק לב, עם פנייתם של בני גד ובני ראובן. אך מכל מקום זרע הפורענות טמון כבר כעת. נראה שכל אלה הם סיבה מספקת לפגיעה במניינו של שבט ראובן. וכפי שהראינו לעיל, אצל ראובן הפגיעה הייתה קשה בהרבה מאשר ירידה קלה במספר פקודיו, והיא משקפת קריסה גדולה של דגלו כולו, וכן שחיקה מתמדת במעלתם של שלושת השבטים הבכורים של יעקב אבינו.

לסיכום: חוסר נאמנותו הבולט של שבט ראובן למנהיגות משה רבינו, שנקבעה על ידי הקב"ה מתוך דאגה לכלל ישראל ובשל עוצם אישיותו של הענו מכל אדם, היא שעמדה לו בעוכריו, ומנעה ממנו להתפתח ולגדול.

שמעון (37,100) – גם שבט שמעון לקה בחוסר הערכה למנהיגות משה ובהתרסה בוטה כלפיו, מצד ראשי השבט עצמם. הדבר בא לידי ביטוי אך פרק אחד לפני המפקד השני, ומפורש בפסוקים (כה, ו-טו):

והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית **לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בכים פתח אהל מועד**... ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קבתה **ותעצר המגפה מעל בני ישראל**. ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף... ושם איש ישראל המכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא **נשיא בית אב לשמעני**. ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור ראש אמות בית אב במדין הוא.

וראה עד כמה טרח זמרי לבצע את מעשהו לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל, ראשי העם והנהגתו הרוחנית. אין זאת כי אם מרידה ממש, מאיסה בתורה המוסרית והרוחנית שהנחיל

17 עמ' רלו. וכן חזקוני על אתר. עוד ראה דברים יא, ו, גם שם מיוחס החטא כולו לדתן ואבירם בני אליאב בן ראובן.

מגמות ושינויים במנייני השבטים

משה, ומאיסה בהנהגתו הקדושה והפרושה. זוהי מרידה גם בבחיר ה', ובאופן שבו מגלה הקב"ה את רצונו להנהיג את עם ישראל. אין פלא ששבט שמעון סופג מכה קשה כל כך, שגורמת לו לאבד את עצמאותו עם הכניסה לארץ, ולהיות נספח לנחלת יהודה אחיו, כנוכח לעיל. גם דרשת חז"ל בתנחומא (ורשא) ויחי סימן י', הקובעת שכל עשרים וארבעה אלף ההרוגים במגיפה היו משבטו של שמעון, אין בה כדי להניח את הדעת על אוכרן **13,100 פקודים נוספים**. ומכאן נסיק שהחיסרון הזה לא נבע מהמעשה הקונקרטי הבזוי של זמרי גרידא, ככל הנראה בגיבוי מלא של שבטו, אלא מהנהגה כוללת של שבטם.¹⁸

גד (5150) – לא מצאנו בתורה פעולה עצמאית ראויה לציון בהקשר השבטי של בני גד, ומבחינה זו הירידה במספרם נותרת עלומה. ברם כמדומני שאפשר למצוא ביחסו של גד לארץ ישראל מפתח לדלדולו, כמו גם צמידותו הרעיונית לשבט ראובן.

בפרק לב מתואר דו-שיח קשה בין משה רבנו לשבט גד. וכך תחילתו, בפסוק א:

ומקנה רב היה **לבני ראובן ולבני גד** עצום מאד ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה.

מפסוק זה עולה ששבט גד הוא הנספח לשבט ראובן, שנמנה לפניו. אך ראה זה פלא, שמכאן ואילך, כל ההידברות עם משה נעשית בעיקר מפיהם של בני גד, המוקדמים לאורך כל הפרשה לראובן (פסוקים ב, ו, כה, כט, לא, לג; ללא יוצא מן הכלל). ובהמשך, במהלך הירושה, נוחלים ויורשים בני גד בעבר הירדן המזרחי לפני בני ראובן (לב, לד-לח):

ויבנו **בני גד** את דיבן ואת עטרת ואת ערער. ואת עטרת שופן ואת יעזר ויגבהה. ואת בית נמרה ואת בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן. ו**בני ראובן** בנו את חשבון ואת אלעלא ואת קריתים. ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת שם ואת שבמה ויקראו בשמת את שמות הערים אשר בנו.

נקודה זו משמעותית ביותר לנוכח הבדלי המעמד הבולטים בין ראובן, בכור ישראל, לגד, שאינו אלא בכור שפחת לאה, כלומר השלישי מבני השפחות! גם בדיבור וגם במעשה ניצב גד לפני

18 מספרם של בני שבט שמעון, וקרבתו למספר בני הלויים מצביעים, כמדומני, על גבול תחתון למניינם של בני שבט כלשהו – לא פחות מ-22,000 איש! ראייה למניין כזה כגבול תחתון נמצאת במכילתא דר' ישמעאל לפרשת יתרו מסכתא דבחדש פרשה ג (האראוויטץ-רביץ עמ' 212): "דבר אחר: 'לעיני כל העם', מלמד שאם היו חסרים עד אחד, אינו כדאי לקבל. רבי יוסי אומר, **אפילו יש שם שני אלפים ושני רבבות הם כדי לקבל**, שנאמר 'ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל' (במדבר י, לו)". ומכאן שהגדר המינימלי להשראת שכינה הוא 22,000 איש מבני ישראל, וגבול זה נלמד מבני לוי במצבם הנמוך ביותר. עוד ראה ספרי במדבר סוף פיסקה פד, וכן יבמות סד ע"א, המביאים גרסה דומה. למעשה, נראה שמחלוקת ר' יוסי ותנא קמא נסבה סביב שאלת השראת שכינה על כלל ישראל או על כל שבט ושבט בנפרד, ואכמ"ל. כמו כן, עיין כלי יקר במדבר א, א, שמזכיר את המספר עשרים ושנים אלף כמספר מינימלי של כל שבט בישראל, לשם השראת שכינה, ומטעים בכך את סיבת המניינים, לוודא ולגלות ששבט לוי עומד ברף התחתון הזה, ושעם ישראל כולו עומד ברף התחתון של שישים רבוא, וכך מתאפשרת השראת שכינה מלאה.

יצחק הרשקוביץ

ראובן, ואין מדובר במטרה חיובית ונעלה כל כך, כי אם בירושה מחוץ לארץ ישראל, והפניית עורף לארץ וליישובה.

יהודה (+1,900), **יששכר** (+9,900), **זבולן** (+3,100) – שלושת השבטים הללו, בני דגל אחד, זכו בעלייה מתונה יחסית. למעשה, הם הדגל היחידי שבו כל שלושת השבטים עלו, מה שמלמד על תכונה משותפת לכולם. נראה שתכונה זו, בהקשרה המדברי, היא נאמנותם למשה רבנו, ולהנהגה האלהית על עם ישראל. שיתוף פעולה פורה יש למשה עם בני שבט יהודה (חור, בצלאל, כלב בן יפונה), ואף על פי שיועדו להם המלוכה והשלטון, הם אינם מערערים על הנהגת משה כלל. אדרבה, מניין השבטים מורה על מעמדם הנעלה הברור, ולמרות זאת בני שבט יהודה אינם מתנשאים למלוך גם אחרי הכניסה לארץ וירושתה. הם ממלאים ראשונים את צו יהושע לרשת את הארץ, ואף מסייעים לאחיהם בני שמעון בכך. גם לאורך כל תקופת השופטים לא מתבלטים בני יהודה בשררה על העם, ואף אצל שאול אינם מתנגדים למלכותו, עם כל הפגיעה במעמד שבטם בפרט, ובמעמד בני לאה בכלל (הם אפילו מצטרפים ונלחמים באופן פעיל בצבא שאול, כמשתקף ממלחמת גלית). גם כאשר שמואל ממליך את דוד הדבר בא בהפתעה, ולא אחרי השתדלות שלהם.

כלומר, קשרם לארץ (במיוחד בפרשת המרגלים, כאשר כלב הוא היוזם את ההתנגדות למהלך המרגלים) וכפיפותם לצו האלהי בדבר המנהיגות הרצויה, מרוממים את בני שבט יהודה ומחזקים את מעמדם האיתן.

יששכר וזבולן שומרים גם הם על "שקט תעשייתי", ולא מערערים על ההנהגה, על אף גודלם המשמעותי. ולכן גם להם הזכות לריבוי טבעי שלו, וללא הפרעות.¹⁹

מנשה (+20,500) – הזינוק המרשים ביותר מבחינה מספרית ויחסית מצוי אצל שבט מנשה. כמו אצל דגל מחנה יהודה, גם מנשה אינו מתגלה כמעורר על הנהגת משה. ואף להפך! נדמה ששבט מנשה מסייע למשה בהטמעת שלטונו בעם, ואף משמש אנטייתזה לגישתם השלילית של בני ראובן וגד לארץ. והביטוי לכך בולט מאוד בפרק כז, א-ד:

ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה למשפחת מנשה בן יוסף ואלה שמות בנתיו מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה. ותעמדנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה פתח אהל מועד לאמר. אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח כי בחטאו מת ובנים לא היו לו. למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו.

הגישה הצנועה והלא פרובוקטיבית שמאפיינת את בנות צלפחד מאדירה את סמכותו של משה

19 עדיין צ"ע מדוע גדל שבט יששכר יותר משבט זבולן, ובוה הקדים אותו מבחינת גודלו, אך לא עלינו המלאכה לגמור.

מגמות ושינויים במנייני השבטים

רבינו כבורר מול ה', וכמגיש משפטן לפניו. הן אינן פונות לכלל ישראל ומציגות את בעייתן, אלא לפורום המתאים והראוי להתמודד עמה, משה, אלעזר, הנשיאים וראשי העדה. במקום לערער על הקריטריונים שהציב ה' לנחלת הארץ, פונות בנות צלפחד למשה ומציגות לפניו את חששן האנושי. בתגובה עונה ה' למשה שאכן בקשתן נכונה, הן בתוכן והן בצורה, ולכן היא ראויה להתקבל. במעשה זה שמרו בנות צלפחד הן על חובתן לארץ, הן על כבודן למשפחתן, והן על כבודו של משה. ואם לא די בכך, באה הפנייה הנוספת של שבט מנשה למשה, בעקבות פרשת בנות צלפחד, ומאששת את הרשמים הללו (לו, א-ה):

ויקרכו ראשי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה ממשפחת בני יוסף וידברו לפני משה ולפני הנשיאים ראשי אבות לבני ישראל. ויאמרו את אדני צוה ה' לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צוה בה' לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנתיו. והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע. ואם יהיה היכל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבותינו יגרע נחלתן. ויצו משה את בני ישראל על פי ה' לאמר כן מטה בני יוסף דברים.

גם כאן מנוהלת הבקשה בנוכחות ראשי אבות לבני ישראל בלבד, לא מתוך בקשת פרסום והתרסה, אלא הפניית בעיה אמיתית וקשה לפני משה, וציפיה לקבלת מענה הולם. ואכן התגובה אינה מאחרת לבוא, וגם היא מלמדת על היחס הנאה של בני מנשה, ואליהם. למעשה, על ידי הבקשה העדינה וההולמת, מעצימים בני מנשה את דמותו הסמכותית של משה, ומקבלים על עצמם את דבר ה', ולא חלילה להפך. מה שאין כן ביחס לטיפול שהעניקו שבטי ראובן, שמעון, לוי וגד לבעיותיהם.

לשם חיזוק הדברים וביסוסם ניתן להביא את הפסוקים שלאחר מכן, החותמים את ספר במדבר (לו, י-ג):

כאשר צוה ה' את משה כן עשו בנות צלפחד. ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה בנות צלפחד לבני דדיהן לנשים. ממשפחת בני מנשה בן יוסף היו לנשים ותהי נחלתן על מטה משפחת אביהן. **אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה אל בני ישראל** בערבת מואב על ירדן ירחו.

פסוקים אלו מלמדים שאכן בקשתן לשם שמים הייתה, והן מוכנות לקבל על עצמן את כל המגבלות הנדרשות. ומכאן ההדרגה שעשו "כאשר צוה ה' את משה", ובכך נתנו משנה תוקף להנהגת ה', ולהבדיל, להנהגת משה.

על שום כך נראה שראוי שבט מנשה לזכות ביתרון על אחיהם, ולעלות לגדולה. מתוך חיבתם לארץ, ודאגתם הכנה להנהגת ה' את ישראל באופנים הראויים ביותר.²⁰ לכן אין זה

20 מעניין שבספר שופטים אנו מגלים ארבעה שופטים משבט מנשה, יותר מכל שבט אחר (גדעון, אבימלך, יאיר, יפתח). נקודה זו יש בה כדי ללמד על חשיבות הארץ בעיניהם, ונכונותם למסור נפשם עליה.

יצחק הרשקוביץ

מפתיע שמשה בוחר לצרף דווקא בנים משבט מנשה לשני השבטים הסוררים, לטעמו, ראובן וגד, בנחלת עבר הירדן.²¹

אפרים (8000) – נקודה שטרם התבררה כל צרכה היא ירידתם המספרית של בני שבט אפרים, על אף שלא נזכרה אצלם שום התנהגות פסולה בזיקתם לארץ, וביחסם למנהיגותו של משה רבינו. אולם, ייתכן שדווקא סבילותם, שבולטת לאור הפעילות הנאמנה והחיובית של בני מנשה, היא שעמדה בעוכריהם. כעין ראייה לכך היא מספרם במניין השני, הדומה להפליא לזה של בני שבט מנשה במניין הראשון, בתוספת 300 איש בלבד.²² יתר על כן, לא רק ביחס לשבט מנשה לא בלטו בני אפרים, אלא הם לא בלטו גם ביחס לראשי הדגלים האחרים. ראובן, יהודה ודן נקטו כולם בצעדים פעילים (חלקם שליליים, כנודע), וביטאו נאמנה את מנהיגותם. רק שבט אפרים נשאר ללא פעילות מוצהרת, אם כי שבט זה הוציא מקרבו את המנהיג הבא של ישראל, הלא הוא יהושע בן נון.

הדברים מעוררים למחשבה על רקע ברכת יעקב אבינו לאפרים, על חשבון שבט מנשה (בראשית מח, יב-כ):

ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה. ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו. וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הצעיר ואת שמאלו על ראש מנשה שכל את ידיו כי מנשה הבכור. ויברך את יוסף ויאמר האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו אברהם ויצחק האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה. המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ. וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו ויתמך יד אביו להסיר אתה מעל ראש אפרים על ראש מנשה. ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכר שים ימינך על ראשו. וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל

21 במדבר לב, לג. וראה ירושלמי בכורים א, ה. ואף שאינו מפורש בכתובים, מכל מקום בולטת ביותר ההוספה של חצי שבט המנשה בלשונו של משה, ללא אזכור מוקדם שלהם, והדברים טעונים הסבר מקיף.

22 ראה פירוש הנצי"ב בהעמק דבר במדבר ב, כ, על הברלי ההנהגות בין המדבר לארץ ישראל, שגרמו לשינוי המשמעותי כל כך בין שבט אפרים לשבט מנשה, ולשינוי היחס ביניהם. לדעתו, שבט אפרים מבטא את ההנהגה הנסית, מה שאיפשר לו להיות הגדול בשבטי בני רחל במניין הראשון, בתקופת המדבר הנסית. לעומת זאת, במניין השני, המבשר על ההכנות לכניסה לארץ, זוכה מנשה לבכורתו המקורית, כי הוא המנהיג הטבעי מבין בני יוסף. עוד ראה דברי המשך חכמה שם. הוא מעיר על כך ששבט אפרים מסתמן במניין השני כראש הדגל היחיד ששבטו אינו הגדול בדגלו, ולהפך! הוא קטן ביחס לשבטי דגלו, מנשה ובנימן. מה שמלמד על סילוקו ממעמד הבכורה. (מעניין שבמניין הראשון היה ראש הדגל היחיד במעמד דומה ראובן, שהיה השני בדגלו, אחר שמעון. אולם, לאחר קריסתו של שמעון וירידה גם בקרב בני גד, 'זכה' ראובן מחדש בבכורת דגלו, אך ירד לתחתית הרשימה של שבטי ישראל מבחינת מנינם. ואולי יש בכך נימה אירונית נוספת, שכבודו של שבט ראובן מושב לו עם קבלת התואר המפוקפק של הדגל הקטן ביותר).

מגמות ושינויים במנייני השבטים

ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים. ויברכם ביום ההוא לאמור כך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וישם את אפרים לפני מנשה.

ברכת יעקב אינה משתמעת לשני פנים, ומקדימה את אפרים למנשה בעיקר בתחום הריבוי. וראה זה פלא, ייעוד זה לא נתגשם! אדרבה, מנשה עקף מחדש את שבט אפרים, ונתעלה מעליו באופן ניכר. זאת לעומת קללת ראובן ושמעון שהתגשמה במלואה. לפיכך, כמדומני שלקח חשוב עולה מהדברים. קללת וברכת יעקב אינן מוחלטות, אלא מציבות קו התחלתי. הוא התבונן בתכונות השבטים, ובירך אותם לאור תכונות אלה. אולם, מימושן של הברכות והקללות אינו אוטומטי, אלא תלוי באופן מלא במאמצי השבטים וקרבתם לדבר ה'. שבט לוי נמלט חלקית מקללת אביו, ולכן מחד גיסא לא זכה לריבוי, ואף לא לנחלה ממשית, אך מאידך גיסא הופקד על ענייני הקדושה והמקדש בעם ישראל, בחוסר התאמה בולט לקללת יעקב. לכך לא זכו שבטי ראובן ושמעון, בגין מעשיהם.

גם אצל אפרים ומנשה, הבטחת הריבוי שיקפה, על פי יעקב, את תכונותיו הפוטנציאליות האדירות של שבט אפרים (כפי שהן מתבלטות בתקופת יהושע ומלכי ישראל). אבל, ללא הניצול והפיתוח הנכונים, גם ברכת יעקב עלולה לחזור, או אף להתהפך.

סיכום

במאמר זה פירשנו את ההבדלים בין מנייני השבטים לאורך ספר במדבר, ולצורך כך הנחנו מספר הנחות יסוד מוקדמות:

1. יש חשיבות למספרם של בני כל שבט ושבט בנפרד (מעבר לחשיבות הכוללת של המפקד).
2. השינויים במנייניו של כל שבט ושבט הינם ברי משמעות.
3. ככל ששבט הוא גדול יותר – הדבר מבטא עוצמה גדולה יותר (מובן שהנטייה הראשונית תהיה שמדובר בעוצמה רוחנית).
4. העובדה שחלו שינויים במניינים מצביעה על אחת משתי אפשרויות:
  - א. דינמיות פנים שבטית, שהניעה מהלכים שגרמו להשתנות זו.
  - ב. גורם חיצוני שהשפיע (באמצעות ייעוד חיובי או קללה) על מעמד השבט.

כלומר, התורה טורחת לתאר באופן מפורט ביותר את מנייני השבטים, ובאמצעותם את מניין בני ישראל בכלל. אולם, לא ברורה הנחיצות במניין נוסף לאחר המניין של פרשת נשא. זאת במיוחד לאור העובדה שלא חלו שינויים מרחיקי לכת במניין הכללי של עם ישראל. ההבדלים בין שני המניינים הסתכמו בסה"כ במאזן של - 1820, נתון אפור למדי מבחינה פרשנית.

אולם, עיון מדוקדק יותר גילה שאכן חלו שינויים מרחיקי לכת בין שני המניינים, אך אלה לא היו אלא חילופי משמרות פנימיים. הסדר ויחסי הכוחות הבין-שבטיים השתנו, ואולי אף התערערו. יש מן השבטים שנחלו אובדן צורב של אלפים רבים (ואף עשרות אלפים) מבני

יצחק הרשקוביץ

משפחותיהם, ולעומתם שבטים אחרים הגדילו את כוחם ומספרם בעשרות אחוזים. מכח השינויים הללו ניסינו לנתח את המגמות הדמוגרפיות שהתגלו בשלושה מישורים בבני ישראל: ברמת מוצא השבט (מבחינת אמו), ברמת דגלי המחנות וברמת השבטים מצד עצמם. ניתוח זה גילה שבני לאה נשחקו קמעה מבחינה מספרית, לטובת בני רחל. ובעיון מדוקדק יותר הסתבר שלא כל בני לאה נשחקו, אלא החלוקה מתפצלת בין דגל מחנה יהודה, שעלה במתינות לדגל מחנה ראובן שקרס לחלוטין. את אובדנו מילאו דגלי יהודה ואפרים. שינוי זה משקף את הנהגת ה' בעם ישראל, שכן השבטים הנפגעים אינם אלא השבטים שערערו על סמכות הנהגה זו והלגיטימיות שלה. לעומתם, השבטים שנתעלו שיקפו את המגמה ההפוכה – תמיכה בלתי מסוייגת, ולכאורה אף במחיר של פגיעה במעמדם, בהנהגת ה' באמצעות משה רבינו.

מסקנת הדברים העלתה ששני מדדים, הקשורים זה בזה כקשר הדוק, הם המכתיבים את גודל השבטים ומעמדם הפנים-ישראלי: האחד – הקרבה להתגלות ה' בעם ישראל. והשני – ההשתוקקות והנכונות לירושת הארץ.